

DİN & FELSEFE

A R A Ş T I R M A L A R I

Religion and Philosophical Research

E-ISSN: 2667-6583

Haziran | June 2020

Cilt | Volume: 3 - Sayı | Number: 5

EVİRİM TEORİSİ İLE DİNİ ÖĞRETİLERİN BÜTÜNLEŞTİRİLMESİ: TEILHARD DE CHARDIN'IN EVRENSEL TEKÂMÜL ANLAYIŞI

Integration of Religious Teachings with the Theory of
Evolution: Teilhard De Chardin's Understanding of Universal
Evolution

Yasin BAYAR, Doktora Öğrencisi | PhD Candidate

yasbayar@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7361-2871>

Makale Türü | Type of Article: Araştırma Makalesi | Research Article

Başvuru Tarihi | Date Received: 06.05.2020

Kabul Tarihi | Date Accepted: 25.06.2020

Atıf | Cite As

BAYAR, Y. "EvrİM Teorisi ile Dini Öğretilerin Bütünleştirilmesi: Teilhard De Chardin'in Evrensel Tekâmül Anlayışı". Din ve Felsefe Araştırmaları 3 (2020): 95-120

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Etik Beyanı | Ethical Statement

Bu makalenin yazarı/yazarları, hakemleri ve dergi editör grubu Din ve Felsefe Araştırmaları dergisinin Etik Kurallarına uyduklarını kabul eder.

The author/authors, referees, and journal editorial group acknowledge that they adhere to the Code of Ethics for the journal of Religion and Philosophical Research.

EVİRİM TEORİSİ İLE DİNİ ÖĞRETİLERİN BÜTÜNLEŞTİRİLMESİ: TEILHARD DE CHARDIN'IN EVRENSEL TEKÂMÜL ANLAYIŞI*

Yasin BAYAR

ÖZ

İnsanın ve kâinatın var oluşu yüzyıllarca düşünürlerin zihnini meşgul etmiştir. Kâinatın kökeni, başlangıcı, kâinat içinde insanın konumu, nitelikleri, ayırt edici özellikleri evreni ve insanı anlamada ön plana çıkan unsurlar olarak karşımızda durmakta ve kâinatın ve insanın kökenini izah etmek isteyen bir takım düşünürlerin ve bilim adamlarının dikkatini evrim fikrine yöneltmektedir. Düşünce tarihinde Teilhard'ın başını çektiği teist evrim fikri, kâinatın ve insanın kökenini izah etme konusunda, evrim fikri ile yaratılışçılık fikrinin bir sentezi sayılabilecek evrimsel yaratma düşüncesini savunmaktadır. Bu makalede Teilhard'ın bilim adamı kimliği çerçevesinde ortaya koymuş olduğu Evrensel Tekâmül anlayışının yerleşik bilimsel paradigmlar açısından bakıldığında nasıl değerlendirilebileceği ve kendi içyapısı içerisinde tutarlı olup olmadığını inceleyeceğiz. Bu makalenin amacı Teilhard'ın Evrensel Tekâmül sisteminin bilimsel bir teori olarak kabul edilemeyeceği fikrini ortaya koymaktır. İleri sürdüğü Evrensel Tekâmül düşüncesi bilimsel, dini ve metafizik yargıların birbirine harmanlanması sonucu oluşmaktadır. Bununla beraber, mevcut bilimsel paradigmlar açısından bakıldığında, bilimin temel bazı kavramları Teilhard'ın bu düşünce sistemi içerisinde gözardı edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Evrimsel Yaratma, Bütünsellik, İçsellik, Radyal Enerji, Kompleksite Kanunu.

GİRİŞ

Pierre Teilhard de Chardin 1881 yılında Fransa'nın Auvergne bölgesinde dünyaya gelmiş ve 26 Mart 1902 tarihinde Cizvit topluluğunda ilk yeminini etmiştir. 1905 yılında ise stajyerlik öğretimi vermek için Mısır'ın Kahire şehrindeki St. Francis kolejine gönderilmiştir. Mısır'daki üç yılın ardından İngiltere'deki Hastings Cizvit okuluna teolojik çalışmalar yapmak üzere dönmüştür. Burada ünlü Britanyalı paleontolog Charles Dawson ile tanışmış ve Kahire yıllarında tarih öncesi yaşama ve fosillere karşı gittikçe artan bir ilgi duymaya başlamıştır. Dawson ile olan kısa arkadaşlığı esnasında, kazılar sırasında keşfettiği fosil diş sayesinde bilim çevrelerinde tanınan bir kişi haline gelmiştir. Böylece Teilhard, "Piltdown Adamı (Eoanthropus Dawsoni)" olarak bulunan ve 18 Aralık 1912'de Londra'daki "Burlington House"da resmi olarak ilan edilen fosili Charles Dawson ile bulan kâşif olarak da tarihe geçmiştir.¹ 1908-1912 yılları boyunca meydana gelen üç farklı fakat birbiriyle ilişkili gelişme onun gelecekteki yaşamına derinden etki etmiştir ki bunlar

* Bu makale, "Pierre Teilhard de Chardin'in Evrensel Tekamül ve Tanrı Anlayışı" başlıklı doktora tezimin 47-110 arasında yer alan kısmının (2. Bölüm) gözden geçirilerek makaleleştirilmiş halidir.

¹ J. Francis Thackeray, "On Piltdown: The Possible Roles of Teilhard de Chardin, Martin Hinton and Charles Dawson," *Transactions of the Royal Society of South Africa* 66, sy. 1 (February 2011): 9-13.

Henri Bergson'un *Yaratıcı Tekâmül* adlı kitabıyla tanışması, modernizm karşıtı Papa X. Pius'un kendisine olan tepkisi ve Hastings bölgesindeki fosil dişleri keşfidir. 1912-1915 yılları arasında çalışmalarını paleontoloji biliminde yoğunlaştırmış ve Eosen (Eocene) periyodunun jeolojisi konusunda ihtisas yaparak 1922 yılında doktora unvanını elde etmiştir. 1920 yılının sonbaharında Teilhard Katolik enstitüsündeki jeoloji bölümünde öğrencilere ve dinleyicilere kendisini evrimsel düşüncenin faal bir destekçisi olarak takdim ettiği derslerle birlikte kendisine bir yer edinmiştir. Evrime olan inancı Hastings'de geçirdiği dönem içerisinde gelişmiş ve enstitüde evrimi müdafaa etmesi onu diğer Cizvit rahipleri ile karşı karşıya getirmiştir.

Teilhard'ın en bilinen eseri Çin'deki sürgünde geçen son yıllarında (1939-1946) yazdığı "The Phenomenon of Man/İnsan Fenomeni" adlı kitabıdır. "İnsan Fenomeni" evrimsel sürecin dörtlü dizilişini sunmada (sırasıyla galaksinin, dünyanın, yaşamın ve bilinçliliğin evrimi) yeni bir edebi tarzı da tesis etmiştir. Teilhard yaşamının son yıllarında Paris'te kitaplarını yayınlamak istemiş ancak Katolik kilisesi ve Cizvit tarikatı onay vermediği için yayınlamamıştır. 1955 yılında vefat etmesinin ardından Teilhard'ın kitapları ancak 1965 yılından itibaren serbestçe konuşulur ve kabul edilir hale gelmiştir.

Teilhard'ın "Evrensel Tekâmül Nazariyesi" bir evrim düşüncesidir. Teilhard Evrensel Tekâmül ile aslında kâinatın sonunda ne olacaktır sorusu ile ilgilenmektedir. Yani Evrensel Tekâmül nazariyesinin kalkış noktası bu düşüncedir. Teilhard insanın tinsel bir birliğe ve bütünselliğe doğru giden zihinsel toplumsal bir evrim sürecinde olduğunu ileri sürer. Ona göre evren sürekli bir evrim ile oluşuyor. Evrenin bir başlangıcı yoktur. Evrim merdiven gibi basamak basamak oluşuyor ve artık geriye dönme imkânı da yoktur. Bu merdiven tek yönlüdür ve sürekli olarak ileriye doğru gider. İleriye doğru gidiş tıpkı kuark-proton-atom-molekül sıralamasında olduğu gibi gittikçe kompleks hale gelmektedir. Bu süreç daha yüksek atom yapılarına, moleküllere, hücrelere, organizmalara ve nihayetinde de ahlaki sorumluluk, öz farkındalık ve reflektif düşünce gibi sofistike hale gelmiş bir sinir sistemiyle evrilen insan bedenine kadar devam eder. Söz konusu süreçler Teilhard'ın Evrensel Tekâmül sistemi içerisinde dört merhale içerisinde sınıflandırılır. Bunlar sırasıyla Geosfer (Maddenin evrimi), Biyogenes (Biyolojik yaşamın evrimi), Noogenes (Düşüncenin evrimi), Kristogenes'tir (İnsanlığın evrimsel aşamasının fiziksel dünyayı aşması ve Omega noktasıyla birleşip kaynaşması). Bu kapsamda insanın oluşumu da ilahi bir şekilde değil maddenin geçirdiği evreler sonucu gerçekleşmiştir. Kâinatın evrimi tamamlanmamış bir süreçtir, bugün bile devam etmektedir. Nasıl ve ne zaman biteceği bilinmemektedir ancak mükemmele doğru bir gidiş vardır.

"Pierre Teilhard de Chardin'in Evrensel Tekâmül ve Tanrı Anlayışı" başlıklı doktora tezime dayanan bu makalede Teilhard'ın bilim adamı kimliği çerçevesinde ortaya koymuş olduğu Evrensel Tekâmül sisteminin yerleşik bilimsel paradigmalardan açısından bakıldığında nasıl değerlendirilebileceğini ve kendi iç yapısı içerisinde tutarlı olup olmadığını inceleyeceğiz. Bu bağlamda Teilhard'ın kendi sistemi

içerisinde tutarlı olduğunu ancak mevcut bilimsel paradigmlar açısından bakıldığında ortaya koymuş olduğu Evrensel Tekâmül sistemi, bilimsel, teistik ve metafizik yargıların birbirine harmanlanması sonucu oluştuğu için bu sistemin bilimsel bir teori olarak kabul edilemeyeceğini göstermeye çalışacağız.

Dünyanın işleyişi ve insanın dünyadaki konumuna dair Teilhard'ın Evrensel Tekâmül teorisinin açıklama gücünü değerlendirmek için iki konuya odaklanacağız. Öncelikli olarak; Evrensel Tekâmül düşüncesinin iki temel bileşeni olan madde ve enerji kavramlarına Teilhard ne gibi açıklamalar getirdiğini, madde ve enerji tasavvurunu ve ortaya koyduğu bu tasavvurlarının bilim paradigmaları içerisindeki yeri üzerinde duracağız. Bu bölümde ilk olarak Teilhard'ın madde tasavvurunu inceledikten sonra maddenin birlik, çokluk ve enerji kavramları şemsiyesi içindeki anlamına işaret ettikten sonra enerji tasavvuru içinde yer alan Tanjant enerji ve özellikle de Radyal enerji kavramları üzerinde ayrıntılı bir şekilde durup son olarak da Radyal enerji bağlamında nedensellik ilkesi ile ilgili görüşlerini ele alacağız.

İkinci olarak ise Teilhard'ın Evrensel Tekâmül'ün ne gibi merhalelerden geçmekte ve nereye doğru gitmekte olduğu, yani kâinatın nereye doğru, nasıl ve hangi aşamalar içerisinde geçerek evrilmekte olduğu gibi sorulara verdiği cevaplar üzerinde duracağız. Teilhard'ın Evrensel Tekâmül anlayışını sözkonusu başlıklar altında inceledikten sonra bu paradigmanın dayanaklarının bilimsel, felsefi anlamını ve tutarlılığını tartışacağız.

1. TEILHARD'IN MADDE VE ENERJİ TASAVVURU

Teilhard'ın Evrensel Tekâmül düşüncesini ve kozmik varlık görüşünü anlamada yardımcı olacak en temel yapıtaşının madde ve enerji ile ilgili tasavvuru olduğunu söylemek mümkündür. Teilhard'ın madde ve enerji tasavvuru, bir yandan kozmolojisinin kurucu fikirlerinin fonksiyonuna vurgu yapar öte yandan kozmogenezis tasavvurunun “katagoriler”i olarak da değerlendirilebilir. Çünkü Teilhard madde ve enerji tasavvurunu tüm kozmik gerçekliğin anlaşılmasında ve açıklanmasında kullanır.

Modern bilimde madde, uzayda yer kaplayan (hacim) ve kütlesi olan tanecikli yapılar olarak görülmektedir. Beş duyu organı ile algılayabildiğimiz canlı ve cansız varlıklar maddi varlıklardır. Maddenin en küçük yapı birimi atomlardır. Atomlar maddeyi meydana getirirler. Yani modern anlamda maddenin bir takım ortak özellikleri vardır ve bunlar kütle, hacim, ağırlık, eylemsizlik ve tanecikli yapıdır.²

Teilhard modern anlamdaki madde kavramına bir “tinsellik” ilave eder. Onun düşünce sisteminde modern anlamdaki “madde” terimi yerine “Weltstoff”³ yani

² Anthony Carpi, “Early Ideas about Matter: From Democritus to Dalton,” <http://www.visionlearning.com/en/library/Chemistry/1/Early-Ideas-about-Matter/49> (Erişim tarihi 04.08.2019).

³ “Weltstoff” kavramını tez boyunca “kâinatın hammaddesi” olarak kullanmayı tercih ettik. Bu kavramın başka dillerde doğrudan bir karşılığı mevcut değildir. Ancak anlam itibari ile bu kavrama

“kâinatın hammaddesi” kavramı kullanılmaktadır. Teilhard “kâinatın hammaddesi” kavramıyla kâinatın hem madde hem de ruhsal olan kurucu ve yapılandırıcı özelliklerini kasteder. Teilhard’a göre “kâinatın hammaddesi”ni kâinatın her tarafında saçılmış bir şekilde bulunan küçük parçacıklar oluşturur. Teilhard “çokluk” kelimesini bu küçük parçacıkları tasvir etmek için kullanır ve bu küçük parçacıkların kâinat boyunca çok yoğun bir şekilde çoğalmasında anlamında bu kelimeyi kullanmayı tercih eder. Teilhard bu partiküllerin hepsinin özdeş olduğunu ve bu partiküller milyonlarca ışık yılı uzaktan gelmiş olsaydı bile bu durumun değişmeyeceğini de belirtmektedir.⁴

“Kâinatın hammaddesi”nin temel niteliği “eşyadaki birlik” fikridir. Bu bağlamda Teilhard’ın düşünce sisteminin temel konularından birisi de çokluk ile birlik arasındaki ilişkidir. Teilhard, farklılıkların, çeşitliliklerin, çokluğun kısacası her şeyin altında yatan bir “birlik” ve “bütünlük” olduğu düşüncesine sahiptir. Ona göre her şey farklı ve çeşitli merhalelerde ilerlemek zorunda olsa da aslında bir birliğe ve bütünselliğe doğru hareket eder, aynı zamanda hem maddenin hem de enerjinin altında asli bir birlik vardır.⁵ Yukarıda zikrettiğimiz partiküller kâinatın temelini oluşturan birbirinin aynı ve özdeş formlar olsa da aynı zamanda bir birlik formuna da sahiptirler. Şurada bulunan bir partikülü başka bir yerde bulunan diğer bir partikülden tamamen izole etmek mümkün değildir. Bir parçanın etkileme alanı diğer bir parçadan büyük olabilse de tüm evrene aynı düzeyde yayılmıştır.⁶

Teilhard’a göre kâinat elemental birimler üzerine inşa olmuştur ve bu birimler gittikçe daha kompleks organik yapılara dönüşen bir mesajı içinde barındırır. Teilhard’a göre madde, fiziksel evrenin olduğu gibi tinsel bloğun da inşa edicisidir. Maddenin yükselişi ve evrimine bakacak olursak buradaki temel noktanın, evrelerinden her biri aynı merhale içerisinde farklı elementlerin birliği olan diyalektik hareket olduğunu görürüz. Bu diyalektik hareket atom altı parçalardan atomlara doğru, karbon, hidrojen ve oksijen atomlarının diziliminden binlerce çeşit farklı moleküllere kadar devam eder. İki safhanın birleşmesi sonucunda kendi kurucu elementlerinden hem daha merkezi hemde daha kompleks yeni varlıklar meydana gelir. İşte bu, Teilhard’ın kompleksite-merkezlilik ya da kompleksite bilinçlilik kanunu olarak adlandırdığı durumdur.⁷

Kompleksite/Bilinçlilik Kanunu varsayım olarak karmaşıklığın basitlikten daha iyi olduğu fikri üzerine kurulmuştur. Bilim, kainattaki her şeyin zaman ilerledikçe daha kompleks hale gelme eğiliminde olduğunu söyler. Evrimsel skalada

“kâinatın gerçekliği” olarak bir anlam yükleyebiliriz. Ancak burada şu nüansa da dikkat çekelim; bu “gerçeklik” kâinatı şekillendiren somut bir gerçekliktir ancak sadece fiziksel bir gerçeklik de değildir. Çünkü içinde hem bir “içkinlik” ve “bilinç” hem de maddenin “dışsallığı”ni barındırır. (Sion Cowell, *The Teilhard Lexicon* (Brighton: Sussex Academic Press, 2001), 212.)

⁴ Pierre Teilhard de Chardin, *The Phenomenon of Man*, trans. B. Wall (New York: Harper & Row Publishers, 1959), 41.

⁵ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 66.

⁶ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 41.

⁷ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 48-61.

her adım daha yüksek bir kompleksite derecesine eşlik eder. Mesela bir atom evrenin temel hammaddesi olan kompleks bir diziliştir. Moleküller atomların kompleks yapısından daha yüksek bir yapıya sahiptir. Hücreler de moleküllerden daha yüksek bir yapıya sahiptir. Bir balık terliksi bir hayvandan daha komplekstir. Bir primat da bir balıktan daha komplekstir. Bunun yanında Teilhard'ın kozmolojisinde kompleksite, maddenin zaman içinde daha kompleks hale geldikçe aynı zamanda daha da çok bilinç kazanacağı anlamına gelmektedir. Her zaman ve her yerde madde, dünya evrim tarihinde gözlemlendiği üzere kendisini daha kompleks bir yapıya ulaştırmaya çalışır. İnorganik maddeden bitkisel, hayvansal ve insani yaşama doğru bir evrim söz konusudur. Evrim geosferden başlayarak biosfere ve noosfere doğru yükselir. Madde hem bilinç hem de kompleksitenin sürekli artışına doğru evrilir.⁸

Kompleksite\Bilinçlilik kanunu aynı zamanda Teilhard'ın “kozmozgenesis” hakkındaki şumüllü açıklamasıdır. Yani kompleksite kanunu sadece kozmik düzenin ileri merhaleleri için değil aynı zamanda kozmik maddenin en ilkel merhaleleri için de geçerlidir. Bu yüzden bu kanundan hareketle kozmik varlığın özü daimi olarak daha organize olmaya doğru ilerler ve böylece kendi içselliğini daha yukarılara taşıyarak tezahür eder. Teilhard'a göre bu anlamda kozmik varlığa ilişkin söylenebilecek en temel ifade ve açıklama onun bilinçlilik ve organik kompleksite arasındaki bağ oluşudur.⁹ Buna göre “kâinatın hammaddesi”, daha düzensiz “çokluk (multitude)”ların merhalelerinden daha birleşik “kat (multiple)”lara doğru ilerler.¹⁰ Yani Teilhard düşünce sistemi içerisinde kompleksite kanunu ile evrimsel sürecin bu “çokluk”lardan “makro-organik birlik” formlarına doğru konsolide olduğunu ve birleşip bütünselleştiğini göstermeye çalışır.

Teilhard'ın madde tasavvurunu inceledikten sonra şimdi de enerji tasavvuru üzerinde durmak istiyoruz. Teilhard enerjiyi, evrendeki partikülleri bir arada tutan ve onlara interaktif bir potansiyel kazandıran kâinattaki maddelerin en primitif formu olarak tanımlar ve enerjinin “kâinatın hammaddesi”nin indirgenemez (azaltılamaz) bir formu olduğunu söyler.¹¹ Teilhard standart bilimsel tasavvurun enerjiyi maddenin elemental formu olarak ele alması ve enerjiyi güç ya da eylem ile özdeş görmesi fikriyle paralel düşünür, bu bağlamda enerjinin bilimsel tanımını kabul eder. Bunun yanında enerjinin dönüştürme gücüne de vurgu yaparak enerjinin, kendi transformasyonu süreci içerisinde bir atomdan diğer atoma geçme ölçüsü olduğunu savunur.¹²

Teilhard'a göre enerjinin bu yapısal dönüşümü hem “kâinatın hammaddesi”nin kompleksleşmesini ve hem de *ayrışma (decomposition)*

⁸ Pierre Teilhard de Chardin, *The Appearance of Man*, trans. J. M. Cohen (New York: Harper & Row Publishers, 1951), 139.

⁹ Pierre Teilhard de Chardin, *Activation of Energy*, trans. Rene Hague (New York: A Helen and Kurt Wolff Book, 1971), 155.

¹⁰ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 61.

¹¹ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 42.

¹² Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 42.

süreçlerini içinde barındırır. Maddenin dönüşen yapısı nihai olarak entropiye doğru ilerler. Çünkü mevcut kompleks enerji sonunda birliğin *çözülmesi* (*dis-association*) sürecinin dönüşümünün başlamasıyla kendisine bağlı olan gücü kaybeder. Bu noktada Teilhard *yeniden yapılandırılmış* (*reconstructed*) enerji¹³ kavramını ortaya koyar.

Teilhard'a göre iki tür enerji mevcuttur. Bunlardan birincisi olan Tanjant enerji bilim adamlarının daha çok fiziksel enerji olarak nitelendirdikleri enerji çeşididir. Bu enerji bir tür dışsal ya da harici enerjidir. Diğer enerji çeşidi ise radyal enerjidir. Radyal enerji bir tür tinsel enerjidir ve kâinatı kuşatan her partikülde mevcuttur. Teilhard'a göre fiziksel enerji düşünceye doğru evrilir.¹⁴ Ancak Teilhard'ın tanjant ve radyal enerji arasında yapmış olduğu ayırımdan hareketle şunu akıldan çıkartmamak gerekir ki Teilhard iki enerjiden bahsetmez, tek bir enerjinin çift katmanlı tezahüründen bahseder.¹⁵

Enerjinin bu ikili ayrımı hususunda Teilhard niçin bu şekilde bir ayırma yöneldiği sorusu akla gelebilir. Bu noktada şunu belirtmeliyiz ki Teilhard kozmik tarihin sonucu hakkında kötümserdir. Çünkü fiziksel enerji gibi doğrudan tecrübe ettiğimiz diğer enerji türünün varlığını göz ardı edersek ve dünyaya sadece harici (*without*)¹⁶ yönden bakarsak bu bizi zorluklarla karşı karşıya bırakacaktır. Teilhard bu noktada canlı organizmaların psişik enerjisini örnek olarak verir.¹⁷

Teilhard kendi hiper-fizik tasavvuru içinde tanjant enerji kavramını oluştururken ilk olarak fiziki bilimlerde yer işgal eden maddeye göre bu anlamı inşa eder ve organik bileşenlerin dünyasına uygun olarak tanjant enerjiiyi “yoğunluk” olarak tanımlar. Teilhard sonraki aşamada yoğunluk kavramına yeni bir anlam yükler ve bu noktada tanjant enerji Teilhard'ın “polimerizasyon” adını verdiği “kristalleşme” vasıtasıyla ilerlemeci bir şekilde dönüşüm geçirir.¹⁸ Burada tanjant enerjinin dönüşümü, yükselen yoğunluğun birimlerine doğru maddi bir füzyonu ve aynı zamanda aktivitenin daha büyük moleküllere doğru kompleks hale gelmesi olarak da adlandırılabilir.¹⁹ Füzyon sürecinin ortaya çıkması hem yükselen moleküler yapının şekillenmesinin hem de kozmik tekâmülün ardışık bölgelerinin oluşmasının sebebidir. Teilhard son olarak tanjant enerjinin entropik bir karaktere sahip olduğunu ve Termodinamiğin temel kanunlarına göre “kâinatın hammaddesi”nin enerji yitimine meyilli olduğunu belirtir ve bunu “ölüme doğru giden yolda maddenin çöküşü” olarak isimlendirir.²⁰

Tanjant enerjinin tahlilinden sonra şimdi de enerjinin diğer bir tezahürü olan

¹³ Teilhard, *Activation of Energy*, 332.

¹⁴ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 42.

¹⁵ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 258.

¹⁶ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 52.

¹⁷ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 62.

¹⁸ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 68-70.

¹⁹ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 70.

²⁰ Pierre Teilhard de Chardin, *The Vision of the Past*, trans. J. M. Cohen (New York: Harper & Row Publishers, 1951), 149.

ve Teilhard'ın Evrensel Tekâmül sisteminde adeta bir katalizör vazifesi gören radyal enerji kavramını incelemeye geçebiliriz. Teilhard “kâinatın hammaddesi”nin kendisini iki katman halinde ortaya koyduğunu söyler. Bunların birincisi fiziksel enerjinin yapısallaşması ile birlikte ortaya çıkan mekanik katman, diğeri ise teleolojik sürecin ve yaşamın sonucunda ortaya çıkan biyolojik katmandır.²¹ Bu noktada daha önce de belirttiğimiz üzere hiper-fiziğin amacı, kozmik varlığın tutarlı ve kapsamlı bir açıklamasını yapmaktır. Bunu da başlangıçta kendi mevcudiyetini ve işlevlerini sergilerken, bu iki katmanı birbirinden ayırt ederek yapar. Ona göre “kâinatın hammaddesi” kendisini mekanik olarak “Tanjant enerji”, biyo-teleolojik olarak ta “Bilinç” ve “İçsellik” biçiminde ortaya koyar.²²

Teilhard'ın radyal enerji tasavvuru, “birliğe” doğru ilerleyen ve gittikçe yükselen bir kompleksleşme gösteren kozmik maddenin psişik ve spiritüel karakteridir. Teilhard'ın bakış açısında madde ve tin eşanlımlıdır, yani bir anlamda bu ikisi herhangi bir güç ile karşı karşıya gelen birbirine karşıt ya da heterojen şeyler değildir.²³ Daha doğrusu bu ikisi kozmik maddenin tek köklü formunun “iki değişkeni”dir.²⁴ Buna göre madde çokluk fenomenini açıklarken tin ise bütünselleşme fenomenini açıklar. Bu yüzden Teilhard'a göre enerjinin kâinattaki hâkim formu fiziğin savunduğu gibi madde değil tindir.

İnsanın öz-bilinç tecrübesi ve özgür karar verme yetisi Teilhard'ın “eşyadaki içsellik” üzerine olan düşüncelerinde merkez noktasıdır. İşte bu stratejik noktadan hareketle eğer burada fiziksel aktivitenin ilk tezahürleri mevcutsa bunu keşfetmek için alt insan türlerine bir bakış gerçekleştirilmesi gerektiğini savunur. Teilhard “mikro organizmalardan” başlayarak her ardışık bölgenin komplike bir yapı ve canlılığa doğru yükselerek ortaya çıktığı makro organizmalara doğru yaşamın gelişimini izlemiştir.²⁵ Ona göre yaşam enerjisi makro organizmaların köklü bileşenlerinde ve mikro molekülden mega-moleküle ve nihayetinde hücreye şeklinde adlandırdığı süreçten neşet eden “orthogenesis”te bulunur. “Orthogenesis” süreci çoğalan bir yapıya ve düzensiz hareketlerle de olsa durmaksızın ilerleyen sabit bir yöne doğru giden bir harekettir.²⁶

Teilhard'a göre radyal enerji gücünün doğurduğu bir takım sonuçlar vardır. Radyal enerji sonucu ortaya çıkan ve daimî olarak ilerleyen “mega-sentez”in hareketleri ve faaliyetleri gelişen organizmalara ve yapılara istikrar, çeşitlilik ve birlik kazandırır. Ona göre ilerleyen bir kompleksleşme ile birlikte ortaya çıkan şuurlu faaliyetin neticesinde bu kompleksleşmenin temel olarak radyal enerjinin öncülüğünde birliğe doğru ilerlediğini söyleyebiliriz. Bu anlamda radyal enerji, kâinattaki baskın/hâkim güçtür ve maddi yapının fenomenlerinin de sebebidir.

²¹ John Homlish, “God and The Cosmos According To Teilhard de Chardin and Alfred North Whitehead,” (PhD diss., McMaster University, 1975), 30.

²² Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 56-58; Teilhard, *Activation of Energy*, 133.

²³ Teilhard, *Activation of Energy*, 124.

²⁴ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 208, 307.

²⁵ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 84.

²⁶ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 148.

Kozmik maddenin parçalarının dönüşümü sistemleşme sürecinde çeşitlenen ve farklılaşan organizmaların da artmasını sağlar ve aynı zamanda bunu da daha büyük bir birliğe doğru giden bir model sergileyerek gerçekleştirir. Teilhard'a göre ilk baştaki stabil dönüşümün sonuçları fiziksel ve biyolojik kanunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu kanunlar öngörülebilir bir şekilde kozmik aktivitenin yükselmesini sağlamışlardır.²⁷ O, bu kanunları yani determinizmi "epifenomen" olarak ve "temel oluşumların ikincil etkileşimleri" olarak değerlendirmiştir. Teilhard'ın düşüncesinde fiziksel-biyolojik kanunlar "kâinatın hammaddesi"nin "merkezilik" ve "kompleksleşme" temayülüne doğru ilerleyen yaklaşımlardır.²⁸

Teilhard'ın radyal enerji ile nedensellik ilkesinin ilişkisi bağlamında nedenselliğin, fiziki ve biyolojik determinizmin kompleksitenin epifenomenleri olduğunu söyler ve bunu bir "üst determinizm"e (üst kuvvet) dayandırır.²⁹ Bu "üst determinizm"e de Omega adını verir.³⁰

Teilhard, "kâinattaki derin yaratıcı gücü" araştırmış³¹ ve bu yaratıcı gücün hareketinin "kâinatın hammaddesi"nin yapısallaşan kompleksitesini de izah ettiğini savunmuştur. Bu minvalde "centrogenesis" (kâinatın tinselleşme süreci) psişik ve yapısal birliği gerçekleştiren süreci de tasvir eder. Yani, "centrogenesis" süreçsel bir dürtü kaynağından iletilen ve bir arada tutulan bir itilimdir.³² Omega geçici bir öncül olsa da ontolojik olarak kozmogenezisin nihai sebebidir. Yani kozmik gelişmenin seyri Omega etkisine dayanır.³³ Bundan dolayı görünürdeki doğrudan sebeplerin etkisi yani tanjant enerjinin nedenselliği sistematik bir öneme sahip değildir. Kozmogenezis'in baskın sebebi radyal enerji olarak psişik enerjinin merkezi durumundaki Omegadır. Aynı şekilde Omega, birleşmenin ve merkeziliğin de başlıca sebebidir.³⁴ Yani buradan hareketle söyleyebiliriz ki Teilhard'ın düşünce sisteminde omega, radyal enerji bir "gâye neden" veya bir "fâil neden" olarak görülebilir.

2. EVRENSEL TEKÂMÜLÜN İŞLEYİŞİ VE AŞAMALARI

Teilhard'ın evrensel tekâmülün kurucu fikirlerini ve madde ile enerji hakkındaki tasavvurunu gördükten sonra şimdi de sırası ile Teilhard'ın evrim düşüncesini yukarıda zikrettiğimiz silsile içerisinde söz konusu üç aşamaya tekabül eden madde, akıl ve insanın evrimini, Noogenesis ve Kristogenesisin ortaya çıkış sürecini nasıl ortaya koyduğunu incelemeye geçebiliriz.

İlk olarak şunu belirtmeliyiz ki Teilhard, kâinatın evrimi içerisinde

²⁷ Pierre Teilhard de Chardin, *The Future of Man*, trans. N. Denny (New York: Harper & Row Publishers, 1964), 188.

²⁸ Pierre Teilhard de Chardin, *Human Energy*, trans. J. M. Cohen (Newyork: A Helen and Kurt Wolff Book, 1969), 120.

²⁹ Teilhard, *The Future of Man*, 133.

³⁰ Teilhard, *The Future of Man*, 207.

³¹ Teilhard, *The Vision of the Past*, 73.

³² Teilhard, *Activation of Energy*, 112-113.

³³ Teilhard, *Activation of Energy*, 321.

³⁴ Teilhard, *Activation of Energy*, 126.

insanoğlunun evrimi ile biyolojik evrim arasındaki bağlantıları incelemiş ve evrimin mekanizmasını sorgulamak suretiyle bir yöne doğru devinme fikrine ulaşmıştır. Onun, kozmik akışın eksenini incelediği ve kâinatı anlamının bir anahtarı kabul edilebilecek görüşlerinin temeli şudur: Bu dünyanın hammaddesi gittikçe yükselen bir kompleksite ve bilinç kanununa göre noosferin ve insanın ortaya çıkışına (antropogenesis) kadar gelişir ve ilerler (kozmozogenesis) , hiper-sosyalizasyon süreci içerisinde Omega noktasına doğru yakınsar (kristogenesis).³⁵

2.1. Geosfer (Maddenin Ortaya Çıkışı)

Teilhard'ın deyişiyle “herhangi bir şeyi geçmişe doğru götürmek onu en temel bileşenlerine indirgemek ile eşdeğerdir”.³⁶ Bu noktada Teilhard madde ve enerjinin en ilkel durumunu, bilimin algılayabildiği ve birbirinin benzeri olan partiküllerin şekilsiz ve nitelik kazanmamış gaz halindeki durumuna en yakın hal olarak görür. Aynı zamanda bu, bilimin bilgi alanı içine dâhil edilebilen ilk yaratma eylemi anlamında kâinatımızın da ilk tasvir edilebilir durumunu teşkil eder.³⁷ Teilhard'da maddenin ortaya çıkışını inceleyen Murray'a göre bir sonraki aşama, madde ölü yıldızlar ile bir araya geldiğinde ve güneşten gezegenlere doğru fırladığında gerçekleşmiştir. Murray'a göre yeni sentez süreci on binlerce bileşim şekillendiğinde ve tüm gezegen kendi bünyesinde barisfer (Dünyanın iç çekirdeği), litosfer (yer kabuğu), hidrosfer (su küre) ve atmosfere (hava küre) doğru ilerlediğinde vuku bulur. Kıtaların oluşumu ve hassas kimyasal bileşenlerin şekillenmesi, yaşamın oluşması için gerekli ekolojik dengenin ortaya çıkması için on milyarlarca yıl gereklidir. Burada gezegenlere ait maddenin sonsuz küçük bir parçası, yaşamın ön koşulu olan yapılara dönüşür. O ana kadar değil ama sonrasında madde enerjisinin ultra kompleks yapıdan bir sonraki merhaleye geçmesi ve değişken mega moleküllerin kendini idâme ettiren, kendi kendine üreyen tek hücreli organizmalara dönüşmesi mümkün hale gelir.³⁸

2.2. Biogenesis (Canlılığın Ortaya Çıkışı) ve İnsanlaşma Süreci

Teilhard'ın felsefesinde buradan sonraki yeni aşama biyosferdir. H. Murray'ın özetlediği üzere bu merhalede yaşamla birlikte daha gelişmiş virüsler, kan dokuları ve bağlayıcı dokular ortaya çıkar. Burada yaşamın üç kolu mevcuttur. Bunlar bitki, böcek ve omurgalı hayvanlardır. Burada özellikle omurgalılara yoğunlaşmakta yarar var. Çünkü insan buradan gelmektedir. Burada ilk gelişme balıkların dünyasında olur. Belli bir zaman sonra ince dünya kabuğunun hareketlenmesi ve volkanların patlaması ile birlikte kuru toprak ortaya çıkar. Akciğer ve yüzgeç gibi uzuvlarının çıkmasıyla kendi olağan çevrelerinin dışında yaşama kapasitesini kazanan balık, permion periyodunun amfibi (suda ve karada yaşayabilen) hayvanlarına dönüşür.³⁹ Teilhard'a göre böceklerin anatomik bağlamda gelişimleri

³⁵ E. L. Bone, “Pierre Teilhard de Chardin, *New Catholic Encyclopedia Volume XIII* (The Catholic University of America Press, 1967): 977-978.

³⁶ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 39.

³⁷ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 39.

³⁸ Michael H. Murray, *The Thought of Teilhard de Chardin* (Newyork: The Seabury Press, 1964), 11.

³⁹ Doran McCarty, *Makers of the Modern Theological Mind: Teilhard de Chardin* (Texas: Wordbooks

bitmiştir. Teilhard böceklerdeki bu durumu beynin gelişimini engelleyen bir dış “zırh” ile açıklar. Evrimleşmeye devam eden yaşamın diğer kolu kendi gelişimini artık anatomik bir çizgide değil de akıl ve ruh olarak devam ettiren insandır. “İnsan Fenomeni” adlı kitabının önsözünde de belirttiği gibi Teilhard’a göre insan, “dünyanın statik bir merkezi” değil, evrimi sürükleyen ve yönlendiren eksendir.⁴⁰

Akıl ve reflektif düşüncenin nasıl ortaya çıktığı sorusunun cevabını aradığımızda ise, Evrensel tekamül sistemi içerisinde reflektif düşüncenin doğuşundaki ön koşullara baktığımızda bunlardan en önemlisinin düşüncenin yoğunlaştığı yerin yani kafatasının gelişimi olduğunu söylemek mümkündür. Teilhard’a göre insan öncesi ilk dönem türlerinde kafatasının kapasitesi daha küçüktü. Bu, ağır ağız yapısının kafanın en üst bölümündeki çene kemiğine ait kasların daha kalın olmasını gerektirdiği içindir. Neandertal adamın ağız yapısı dikey olarak daha bağımsızdı, serbestti ve bu da ona frontal lobun gelişmesi için gerekli olan kafatasının o bölümün kapasitesinin daha büyük olmasına imkân vermiştir. Kro-magnon adama ise tam kapasiteli kafatasına sahip gerçek insan protitipi de denilebilir. Kafatasının kapasitesinin artması düşünce yoğunluğunun artmasına da izin verdi. Bu şekilde merkezilik ile kollara ve şubelere ayrılma da gerçekleşmiş oldu. İnsan öncesi türlerin tarih boyunca beynin sahip olduğu motor aktivitelerin işlediği bölümde çok az değişiklik olmuştur. Bu bölgedeki kafatasının gelişimi ise reflektif düşüncüyü ortaya çıkarmıştır. Kompleksite-Bilinçlilik kanunu işte burada önemli bir rol oynar. Beyin daha kompleks hale geldikçe dünya tarihinin bir sonraki adımları ard arda gelmiştir ve yeni türler – insan- reflektif düşüncenin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu, maddeye harici bir etki şeklinde değil de, gerçekliğin içkinliği sayesinde olmuştur. Teilhard’a göre tertiary çağının sonlanmasıyla hücrenel dünya daki fiziksel sıcaklık 500 milyon yılda ulaştığından daha fazlasına ulaşmıştır. İhtiyaç duyulan tanjant enerjinin yükselip, radyal enerjinin çekilerek sonsuz bir atılımın ve sıçramanın ortaya çıkma zamanı gelmiştir. Uzuvlarda ve organlarda görünürde hiçbir değişiklik olmamıştır. Fakat derinlerde büyük bir devrim gerçekleşmiş, bilinç sıçrama yapmış, algılar ve ilişkiler evreni kaynamaya başlamıştır. Yine eşzamanlı olarak bilinç, kendisini algılama kapasitesine ulaşmıştır.⁴¹

Teilhard’a göre evrimin büyüyen ucunda insanın gelişme kaydetmesiyle beraber fiziksel aktivitenin istatistikî olasılıkların etkisiyle şu ana kadar sadece körü körüne işleyen “içsellik” şu anda sürecin bilinçsel kontrolünü ele geçirmeye başlamıştır. Teilhard bu noktada en az son otuz bin yıldan beri insanın morfolojik olarak tamamen geliştiğine dair bir kanıt olmadığını belirtir. Ona göre bedensel ve beyinsel düzeydeki evrim, bireysellik arttıkça kendi yapısal sınırlarına ulaşmış gözüküyor.⁴² Öyleyse homosapiens evrimin en üstün ve nihai sonucu mudur? Evrim sona ermiş midir? Açıklamış olduğumuz ilkeler ışığında Teilhard kesin bir

Publisher, 1976), 67.

⁴⁰ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 36.

⁴¹ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 168.

⁴² Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 202.

olumsuzluk tavrı içerisinde bu soruyu cevaplar: Evrim henüz sona ermemiştir. Bilakis yeni bir merhaleye geçerek hızlanmıştır. Teilhard'ın tekâmül sistemi içerisinde her merhale kompleksitenin bir sınırına ulaşmaktadır.⁴³

2.3. Noogenesis (Düşüncü'nin Ortaya Çıkışı)

Teilhard'ın Evrensel Tekâmül aşamalarındaki en önemli katman noosferdir diyebiliriz. İnsan davranışları, insan-insan ilişkileri, insan iradesi ve emeğinin ürünü olarak gerek cansız doğada, gerek canlı doğada yapılan değişiklikler, yaratılan yenilikler noosfer içine konmaktadır. Örneğin bir kaya parçası jeosfer içindedir. Ama insan onu alıp kaldırım taşına, yontuya dönüştürmüşse, noosfere taşımış demektir. Teilhard'a göre Noosfer dilin ve reflektif düşüncenin ortaya çıkışının bir sonucudur. Noosfer ve reflektif düşünce arasındaki ilişki şu şekilde gelişmektedir: İnsanda dil ve reflektif düşünce ortaya çıkınca bunun bir sonucu olarak insan toplumlarının kültüründe açıkça etkinliği görülen sonradan kazanılmış özelliklerin aktarımı da ortaya çıkmaya başlamıştır. Teilhard bireysel anlamda morfolojik evrim tamamlanmış olsa da- keşifleri, insani birikimleri, kabiliyet ve bilginin bir kuşaktan diğerine aktarımını, araçların mükemmelliğini ve iletişim vasıtalarını hem keyfiyet hem kemmiyet açısından zihnin külli ifade şekilleri olarak görür. Buna göre insanoğlunun günümüzdeki kolektif bilgi ve teknik birikiminin hiç şüphesiz kalıtımsal gelen bir özelliği vardır. Kalıtım sanki tek bir plazmadan kolektif bir katmana doğru giden yaratıcı aktiviteden iletilmiştir.⁴⁴ Dos Santos'un Teilhard'dan aktardığı üzere noosfer, bizi saran ve parlak bir yıldızın yüzeyindeki bir film şeridi gibi gerilip uzatılmış canlı zardır. Kendi bireyselliğini gerçekleştiren ve aydınlık bir atmosfere benzeyen mutlak bir örtüye benzer. Bu örtü sadece bir bilinç değil aynı zamanda düşüncedir ve dünyanın ruhudur.⁴⁵

Noosferin oluşmasında ve genişlemesinde iletişim faktörünün önemli bir yeri vardır. Kolektif olarak iletişimin ilerlemesi, endüstrileşen dünyanın ve teknolojik gelişme ile birlikte araştırmaların çoğalması insan aklının beyinselleşmesini (cerebralization), insanoğlunun ilerlemesini ve bilim, kültür, sanat vb. insan tinselleşmesinin artmasını sağlar. Bu sürecin gerçekleşmesi esnasında bireysel olandan sosyal olana ve çokluktan birliğe doğru bir bilinçlilik hareketi ortaya çıkar. Duygu ve düşünce ağı ile tinsellik yoğun bir enerji ağı ile dünyayı örter. Dünya sadece sayısız düşünce taneciği ile değil aynı zamanda yıldız skalası içindeki geniş düşünce taneciği tarafından çevrelenmiştir.⁴⁶ Teilhard kolektif olarak düşünceyi kolektif akla sahip olmak anlamında tanımlar ve insanın geleceğinin büyük oranda kolektif olarak beynin potansiyelinin keşfedilmesine bağlı olduğuna inanır. Teknolojik gelişmelerin daimi olarak hızlanması ile birlikte insanoğlunun küresel bir düşünce ağı içerisinde yaşayacağını savunan Teilhard'a göre insanlar zamanın ve

⁴³ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 152.

⁴⁴ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 224.

⁴⁵ Gildasio Mendes dos Santos, *Living Real Experience in Virtual Network Environments in Pierre Teilhard de Chardin*, Pro Quest Dissertations and Theses (Michigan: Michigan State University (UMI Number: 1399616), 2000), 262.

⁴⁶ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 251.

uzayın boyutlarının farkında olmadan dünyada yaşamışlardı. Şu anda ise yeni bir realizasyon ortaya çıkmaktadır; uzay ve zaman organik olarak kainatın hammaddesi ile birlikte tekrar bir araya gelecektir.⁴⁷

Dos Santos'ın yorumuna göre aynı fiziksel temelden kaynaklanmış bu yoğunlaşmış ağ, sonunda tüm dünya üzerindeki insani meşguliyetlerin, kültürlerin, kuralların ve bilginin çoklu ve yakınsayan ağı haline gelecek ve artan nüfus ile birlikte birbirine benzeyen dünyadaki gelişmeler sonucunda elektronik makineler ve radyo vb. araçlar ile elektronik iletişimin meydana gelmesi zorunlu hale gelecektir. Hümanizasyon, fiziksel olarak bir arada olmayı sağlayan elektronik makinelerin yapılmasıyla birlikte iletişim açısından başarıyla gerçekleşecek, yüz yüze görüşme insanoğlunun bulunduğu her yere yayılacaktır.⁴⁸

Bu noktada noosferin sözkonusu psişik enerjiyi nasıl ortaya çıkardığına bakacak olursak, Teilhard milenyum çağına yaklaştıkça uzayın ve zamanın yeni bir konfigürasyonuna işaret eder ve organize olmuş doğanın fiziksel alanı ile insani oluşumların yapay alanı arasında bir bağlantı kurarak uzay ve zaman vasıtasıyla yükselen yeni evrimsel eksenin temellerini tesis eden öz bilinçliliğin ne zaman ve nasıl ortaya çıktığını tartışır.⁴⁹ İşte tüm bu çabalar noosfere yönelen bir psişik enerji yaratır. Teilhard'ın ifadesiyle maddi ve somut olarak etrafımızdaki her şey, dünyanın düşünce örtüsü (noosfer), kendi tasarladığı lifleri (fibres) toplar ve kendi iletişim ağlarını ve şebekeyi sıklaştırır. Böylece dâhili sıcaklığı yükselir ve ortaya psişik bir potansiyel çıkar.⁵⁰

Noosfer sosyal bilgi kavramı ile de yakından ilişkilidir. Noosfer kavramını sosyal bilgi kavramı ile ilişkisi bağlamında inceleyen John Gowan, Teilhard'ın noosfer kavramının sosyal bilginin ilerlemesi olarak da düşünülebileceğini ve sosyal bilgi kavramını anlayabilmek için tür olarak insan ile kunduz arasındaki bilgi farkını koyan bir örnek verir. Buna göre kunduzlar kendi kulübelerini inşa etmede çok iyidirler. Bir kulübenin inşa edilmesinin teknik bilgisi her yetişkin kunduz tarafından bilinmektedir. Aslında her bireysel kunduz ve tüm bir kunduz türünün taşıdığı bilgi arasında birebir ilişki vardır. Her bireysel kunduz tüm bir kunduz türünün yapabildiği gibi bir kulübe inşa etmeyle ilgili teknik bilgiye sahiptir. Gowan'a göre bununla birlikte herhangi bir bireysel insanın sahip olduğu bireysel bilgiyle insan türünün sahip olduğu teknik ya da başka tür bilgi arasında muazzam bir kopukluk vardır. İnsan türü bir Boing-747 uçağının nasıl yapılacağını, bir atom bombasını, uzaya gidecek bir roketi, hidroelektrik jeneratörleri, televizyonları, radyoları, telefonları, radarları, nükleer denizaltıları vb. nasıl yapılacağını bilir. Ancak tekil anlamda birey olarak insan bunları bilemeyebilir. Hiçbir birey türümüzün şu anda taşıdığı sosyal bilginin tümünden daha fazla bir bilgiye sahip olmayı ümit edemez.

⁴⁷ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 218.

⁴⁸ Dos Santos, *Living Real Experience in Virtual Network Environments in Pierre Teilhard de Chardin*, 8-9.

⁴⁹ Teilhard, *The Future of Man*, 131.

⁵⁰ Teilhard, *The Future of Man*, 132.

Yeni bilgilerin ortaya çıkıp gündün güne gelişmesiyle birlikte bu boşluk gittikçe daha da büyümektedir.⁵¹

Teilhard'ın noosfer tasavvuru içinde ortaya çıkan ve günümüzde internet ağları için kullanılan "World Wide Web" kavramına da değinmek istiyoruz. 1955 yılında vefat etmiş olan Teilhard'ın ortaya koyduğu bu kavramın ölümünden yıllar sonra kendi teorisine uygun bir biçimde internet ağlarının bir sembolü haline gelmesi de hayli ilginç bir durum arz etmektedir. Teilhard'ın sisteminde Noosfer'in insanlığın zihni ve tinsel durumunun toplamını eşitleyen dünyayı çevrelemiş görünmez bir düşünce tabakası olarak tasvir edilebileceğini ve insan evriminin son noktası olduğunu belirtmiştik. Noosfer bütün kültürleri, sevgiyi ve bilgiyi, tinsel ve zihinsel durumları kapsayacak şekilde içinde barındırır. Bunu, insanlığın daha da ileri bir öz-reflektif düşüncesinin evrimi takip eder ve Omega noktasında bu süreç tamamlanır. Noosfer kavramını "World Wide Web" kavramı bağlamında inceleyen J. S. Buckeridge, Teilhard'ın bütün bireysellikleri dünyadaki evrim süreci içerisinde vital bir role sahip olma şeklinde gördüğünü, böylece işbirliğine dayalı bir çabayla her bireyin Omega noktasını gerçekleştirmek süreci içinde kendi bireysel görevinin bilincinde olduğunu söyler ve buradan hareketle de Teilhard'ın küresel ağ (Global Web) öngörüsünün umulandan daha kısa bir zaman içerisinde "World Wide Web" şeklinde gerçekleştiği yorumunu yapar. Bununla birlikte Buckeridge'ye göre bu ağın (Web) büyüklüğü ve genişliği muhtemelen Teilhard'ın beklentisinin üstünde değildir. Ona göre Teilhard'ın tasavvur ettiği "World Wide Web" bireylerin kendi potansiyellerini tam olarak gerçekleştirebildiği ve insanlığın birikiminin yükselen derecesini ortaya koyan bir çevre oluşturur ve Teilhard "World Wide Web"i noosferin tamama ermesi şeklinde görür.⁵²

Bu yorum ışığında şunu söyleyebiliriz ki "World Wide Web", iletişimin dünya çapında küresel olarak gelişmiş şeklidir. Bireyler birbirleriyle dünyanın neresinde olursa olsun anlık olarak iletişim kurabilmekte ve çevre de sosyal bağlantıları çoğaltmakta ve daha kompleks ilişkileri geliştirmektedir. Bu bağlamda Teilhard'ın *yakınsama (konverjans)* kavramının da hareketle şu soruyu da sormak mümkündür: Noosfer şu an itibarıyla tamamlanmış mıdır? Şu andaki mevcut dünyamızın çatışma dolu ve fikir birliğinden uzak olan dünyasında gerçekte noosferin merkezinin bu şekilde bir dönüşüme uğraması hakkında bir veri mevcut mudur? Teilhard noosferin tamamlanması konusunda insanlığın da bir takım sorumlulukları bulunduğunu belirtir ve bu sorumlulukları hatırlatır. Teilhard evrenin esasen tek olduğunu ve ancak bugüne kadar birbiriyle ilişkili olmakla birlikte çatışma içerisinde olan heterojen bir varlık çeşitliliği ürettiğini ifade eder.⁵³ Teilhard'a göre yakın zamana kadar evrim kendiliğinden yükselen bir seyir izlemiştir. Fakat reflektif düşünce ve bireysel özgürlüğün neşet etmesiyle birlikte

⁵¹ John A. Gowan, *Teilhard de Chardin-Prophet of Information Age*

<http://www.webcitation.org/5eiYkyw2n> (Erişim Tarihi 02.05.2017).

⁵² J. S. Buckeridge, "The Ongoing Evolution of Humanness Perspectives from Darwin to de Chardin," *South African Journal of Evolution* 105, sy. 11-12 (November-December 2009): 430.

⁵³ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 251.

insan kendi geleceğinin imarından da sorumlu hale gelmiştir. Biyolojik kuvvetler sona ermesine de insan şu anda hem bu güçlere başkaldırmada ve engel olmada hem de zaruri bir işbirliği içerisine girmede özgürdür. İnsan seçmek ve sorumlu bir varlık olmak zorundadır.⁵⁴

Teilhard'a göre tinsel bilinçliliğin yüksek mertebelerini takviye eden merkezi bütünsellik ve artan kompleksite ilkesi gereğince dünyanın topyekûn birleşmesi ve bütünselleşmesi kendi potansiyel ruhunun tamamını özgürlüğüne kavuşturacaktır. Evrim, maddeyi ters yüz ederek –yani bir bakıma fiziksel kısmının tamamını spirüel enerjiye dönüştürerek- ve kendi yapısal nizamını şahsiyet olarak adlandırdığımız psişik işlevler ağına çevirmek suretiyle başarılı olacaktır. Bu kozmik tarihin gayesi ve amacıdır ve bize “maddenin tinsel değeri”ni sunar.⁵⁵

2.4. Kristogenesis (Omegan'ın Ortaya Çıkışı)

Omega kavramı, yunan alfabesinin ilk ve son harfleri olan “alpha” ve “Omega”nın, İncil sembolizmi içerisinde (Vahiyler: 1:8 ve 21:6) yer alan ve Teilhard'ın muhtemelen buradan ilham alarak kullandığı bir ifadedir. Omega terimi yunan alfabesinin son harfini göstermek üzere seçilmiştir ve apokaliptik (Dünyanın sonu) anlama da işaret eder. Teilhard hem bilimsel hem de kutsal metne ait olan bu terimi kendi öğretisinin özeti durumundaki iki farklı karakterinin bir sembolü olarak kullanmıştır.⁵⁶

McCarty, Omega noktasını Aristotelesçi teleolojide var olan her şeyin nihai bir duruma doğru hareket ettiği anlamında *gâye* (*goal*) kavramına benzetir. Ona göre Omega noktası tüm tinselliği, maddeyi, enerjiyi ve sevgiyi nihayetinde Tanrı olan bir *üst-bütünselleşme* (*super-totalization*) ve *üst-kişileşmeye* (*super-personalization*) dönüştürecek olan yakınsama güçlerinin zirvesinin işaretidir. McCarty, Teilhard'ın “Tanrı” kavramını şimdiki zaman kalıbında kullandığını, gelecekteki bir yakınsamayı ifade etmek üzere ise Omega noktası tabirini tercih ettiğini ifade eder. Ona göre Teilhard Omega noktası ile önceden gelenleri içine çeken ve tüketen şeklindeki bir anlamı kastetmez. Çünkü Omega noktasını her şeyin bir sentez haline geleceği kritik bir eşik olarak düşünür.⁵⁷

Omega'nın evrimsel tekâmül içerisindeki bir diğer işlevi, evrimin gerçekleşmesi için bir enerji sağlamasıdır. Teilhard'a göre evrimin bir gayeye sahip olduğu ve bu uğurda şu ana kadar önüne çıkan tüm engelleri ortadan kaldırdığını kabul ediyorsak, bu gayenin evrimin kendisini gerçekleştirmek için zaruri olan enerjiyi ve imkânları da sağladığını da söylemek zorundayız. İşte bu noktada Teilhard “Omega”nın bazı özelliklere sahip olması gerektiğini ifade eder. Buna göre Omega kendi ideal gayesine ulaşabilmek için tesirli ve etkin olmak zorundadır.

⁵⁴ Teilhard, *The Future of Man*, 57; 331.

⁵⁵ Teilhard, *The Future of Man*, 65.

⁵⁶ David H. Lane, *The Phenomenon of Teilhard: Prophet for a New Age* (Georgia: Mercer University Press, 1996), 47.

⁵⁷ McCarty, *Makers of the Modern Theological Mind: Teilhard de Chardin*, 60.

İnsanın umutlarını cezp etmek, gayretlerini güdülemek ve kendi ben merkezli bireyselliğinden feragat etmesi noktasında ilham vermek için “Omega” sadece bizâtihi varlık değil, seven ve sevilen bir varlık da olmak zorundadır. Bununda ötesinde “Omega”nın cezp edici gücü bilfiil mevcut olmalı, sadece sanal ve gelecek tasavvuru olmamalıdır. Nihai olarak da “Omega” ile bütünleşme ferdî şahsiyetin baskılanmasını değil bilakis açılımını ve gerçekleşmesini icap ettirir. “Omega” Teilhard’ın deyişle damlaların kendi kimliklerini kaybettiği varlık okyanusu değil “merkezlerin merkezi”dir. Bu merkez ferdî merkezler içerisinde yeni bir bütünlük oluşturan bir odaktır ve sadece tutan ve muhafaza eden değil, kendi şahsiyetleriyle en yüce ve yüksek merkeziyle hususi râbita kuran, diğerleriyle bir sevgi ilişkisi içerisinde genişleyendir.⁵⁸

Evrimin yüksek derecedeki ilerlemesi gösteriyor ki “Omega” hali hazırdaki insan düşüncesi daha küçük bir ölçek içinde yol alırken zamanı ve mekânı aşarak elementleri daha mükemmel bir bütünlüğe doğru çekerek ve gerekli sevgi enerjisini saçarak zaten eylem içerisinde ve hareket halindedir. Evrim kendi sınırlarına ulaştığında ve tinselliğe doğru dönüşüm kapasitesine sahip her şey merkezi bir bütüne doğru bir araya geldiğinde mutlak değişim mertebesi vuku bulacak ve dünyanın sonu nihayetinde akli kendi maddi kalıbından çıkararak bundan böyle kendi nüfuzunu “Tanrı-Omega”ya aktaracaktır.⁵⁹

Teilhard’ın evrensel tekâmülün aşamaları adını verdiğimiz bu bölümde Evrensel Tekâmül sisteminin nasıl işlediğini ve hangi merhalelerden geçerek Omega noktasına ulaştığını açıklamaya çalıştık. Teilhard’ın sözkonusu Evrensel Tekâmül sistemini kendi sistemi içerisinde ve bilim felsefesi açısından değerlendirmeden önce şunu belirtmeliyiz ki Teilhardın Evrensel Tekâmül sistemi ister maddeden bilinçliliğe geçiş isterse bilinçten noosfer tabakasına ve oradan da Omegaya geçiş anlamında olsun *yakınsama* (*konverjans*) kavramı üzerine oturmaktadır. Bu da yakınsayan bir kâinat düşüncesine dayanmaktadır. *Yakınsama* (*konverjans*) tabiriyle Teilhard’ın kastettiği şey tek bir noktada birleşmek ve bütünselleşmektir.

3. TEILHARDIN EVRENSEL TEKÂMÜL SİSTEMİNİN BİLİM FELSEFESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Teilhard’ın Evrensel Tekâmül sisteminin kurucu fikirleri adını verdiğimiz içsellik, tinsellik, merkezilik, ortogenesis vb. kavramlar aslında Teilhard’ın tek bir yasaının etrafında gelişmektedir. Bu yasa da kompleksite-bilinçlilik yasasıdır. Peki, bu yasa bilimsel paradigmalardan açısından tutarlı mıdır? Bilim adamları arasında yaygın olan “yasa” tasavvuruna ne kadar uygundur? İşte bu sorular merkezinde bir değerlendirme yapmak istiyoruz.

Bu değerlendirmeye geçmeden önce de ilk olarak bilim felsefesi bağlamında bilimsel yasa, bilimsel süreç, bilimsel açıklamanın ne anlama geldiği sorusunun

⁵⁸ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 267, 261.

⁵⁹ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 287.

cevabı üzerinde durmakta fayda mülâhaza ediyoruz. Bilim felsefesi temelde bilginin kaynağı problemine dayanmaktadır. Bilginin kaynağı, doğruluğu ve sınırlarının ne olduğu sorusuna felsefe tarihinde verilen cevaplar iki başlık veya ekol altında toplanabilir: Empirizim ve rasyonalizm. Rasyonalistler daima akli *a priori* bir bilgi kaynağı olarak gördüler. Buna karşın empiristler bilgide duyusal ve gözlenebilir olana öncelik verdiler. Böylece bir yandan empirik bilgi ve olgusal doğruluktan; öbür yandan rasyonel bilgi ve akılsal doğruluktan söz ederiz.⁶⁰

Bilimsel süreçte bir sonraki aşama iki boyutludur. Bunlardan biri *eylemsele* diğer ise *zihinsel* niteliktedir. İlki ‘olguya gitme’ olarak ifade edilebilirken; ikincisi “bilimsel açıklama” adıyla karşımıza çıkmaktadır. *Olgu*, evrende mevcut olan ve olup biten her şeydir veya olgu gözlemlenebilen şeylerdir. Ancak evrende gözlemleyemediğimiz şeyler de olup bitmektedir. Bu yüzden bilimsel çaba olguyu sadece gözlemlenebilen olarak değil gözlemleyemesek de gözlemleyebildiğimiz olaylardan hareketle telkin olunan şeyler olarak kabul etmektedir. Sözelimi ‘elektronlar’ doğrudan gözlemlenebilen şeyler değildirler. Fakat bilim, farklı maddeler üzerinde yaptığımız gözlemler sonucunda dolaylı yoldan ulaştığımız şeylerdir. Bu açıdan bakıldığında bilimsel çabada iki tür olgudan söz edilmektedir: “Algısal olgular” ve “çıkarımsal olgular”. Bu ikincisine “hipotetik olgular” da denebilmektedir.⁶¹

İster birinci ister ikinci tür olgulara gitme olsun, “olguya gitme” sürecinde “gözlem” ve “deney” olmak üzere birbirini tamamlayan iki yolun olduğu görülmektedir. *Gözlem*, empirist tavra göre, “olgu toplama” işlemi ya da süreci olarak anlaşılmaktadır. Fakat gözlemi sadece bir olgu toplama süreci değil daha çok hipotezi doğrulama için olgular arama süreci olarak anlamak bilimsel süreç için daha doğru bir yaklaşımdır. “Deneyleme” ise bir gözlem biçimidir. Deneylemede olguları araştırmak için yapay bir ortam hazırlanır ve bu yapay ortam bize olguları tekrar tekrar gözleme olanağı sağlamaktadır. Deneyleme ve gözlem vasıtasıyla elde edilen verileri sayısal değerleriyle ifade etmeye ise *ölçme* denir.⁶²

Bilimsel ölçme, modern bilimin en ikna edici ve ayırt edici özelliklerinden bir tanesidir. Ancak ölçmenin tam olarak neye tekabül ettiğini söylemek de kolay değildir. Filozoflar genellikle ölçmeyi fiziksel değişkenlere doğru olan sayıların atanması olarak tanımlarlar. Bu noktada ölçmenin nasıl doğru bir şekilde yapılabileceği ve bunu bizim nasıl bilebileceğimiz hususunda birçok zor felsefi ve pratik meseleler ortaya çıkmıştır. Birçok felsefi görüş bu meselelere farklı bakış açıları getirmiştir.⁶³

Bilim, olguları araştırmak ister. Örneğin, bilim insanı bilinçli ya da

⁶⁰ Doğan Özlem, *Bilim Felsefesi Ders Notları* (İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2003), 42.

⁶¹ Özlem, *Bilim Felsefesi Ders Notları*, 52-53.

⁶² Özlem, *Bilim Felsefesi Ders Notları*, 56.

⁶³ Hasok Chang and Nancy Cartwright, “Measurement,” in *The Routledge Companion to Philosophy of Science*, ed. S. Psillos and M. Curd (USA and Canada: Routledge Taylor&Francis Group, 2008), 367.

muhtemelen sezgisel bir kavrayışla bir olguya dikkat kesilir. Fenomenal dünyada yani gözlemleyebildiğimiz evrende bir şey vuku bulmaktadır (olay, hadise) ve bu olan şey gerekli ve yeterli durumlar meydana geldikçe kendini yinelemektedir. İşte bu (sürekli tekrardan olay) “olgu”dur ve bilim veya bilim insanı bu olgunun hangi şartlar altında yeniden ortaya çıktığını, kısaca “nedeni”ni araştırıp bulmaya çalışır. Bilimsel süreçte bu evreye “bilimsel açıklama” yani “olguların nedenini açıklama” aşaması denmektedir.⁶⁴

İnsanlar günlük hayatta karşılaştıkları bir olayı, bir problemi veya kavramı ilgilerini çektiği ölçüde kendi ifadeleriyle açıklamaya çalışırlar ya da açıklanmasını isterler. Örneğin, haberlerde bir uçak kazasının nasıl meydana geldiğine yönelik bazı açıklamalar yapılmaktadır veya bir siyasi lider partisinin gelecekteki planlarına dair bir açıklamada bulunabilmektedir. Bilim insanları açıklama yaparlarken hangi durumlarda ve nasıl gibi soruları da neden sonuç ilişkisi içerisinde açıklamaya çalışmaktadır.⁶⁵ Bilim alanında olguların bilimsel bazı yöntemlere göre açıklanmasına bilimsel açıklama denir.⁶⁶ Bazı bilim adamları açıklamayı, herhangi bir şeyi açık, anlaşılır ve kavranabilir hale getirmeyi amaçlayan bir detaylandırma süreci olarak görse de bilimsel açıklamanın tek bir tanımı yoktur. Literatürde bazı kavramların bilimsel açıklama ile karıştırıldığı görülmektedir. Örneğin, bir olgunun gözlenebilen özelliklerini tanımlamak (tasvir etmek ve betimlemek) ile bu olgunun bilimsel açıklamasını yapmak farklı şeydir. Örneğin, bir bardak soğuk suyu düşünelim. Bu bardağın dışında meydana gelen yoğunlaşmayı tanımlamakla bu buğunun nasıl oluştuğunu bilimsel olarak açıklamak farklıdır. Bardaktaki suyun sıcaklığı düşüktür ve bardağın dışından su zerreciklerinden oluşan bir katman vardır şeklindeki gözlenen özelliklere vurgu yapmak bir tanımlama iken bu yoğunlaşmanın sebebinin moleküllerin hareketi, enerji gibi görünmeyen işlemleri içeren bir takım önemli teorilerin kullanılarak açıklanması ise bir bilimsel açıklamadır.⁶⁷

Bilimsel açıklamanın olguların nedenini açıklama çabasının amacı aynı türden bütün olgular için geçerli olacak “yasalara varma”dır. Zaten oluş evreninde vuku bulan olguların nedenlerini ortaya koymak demek *genellemeye* gitmek demektir. Örneğin Ateş’in yanmasını ele alalım. Ateş belli ve yeterli şartlar yerine geldiğinde hep yanmaktadır. İşte bu şartlar onun “nedeni” ya da ateşin yanma “ilkesi”dir. Sonuç olarak bu ilkeleri bilimsel süreç bünyesinde ortaya koyan bilim insanı aslında ateşle ilgili bir tümel ya da genel önerme ortaya koymuş olur. İşte bu genelleme yargı cümlesi “bilimsel yasa”dır. Örneğin, su yüz derecede kaynar. Buradaki olgu “suyun kaynaması”dır. Tabii ki su ilk defa kaynamıyor. İnsanlık

⁶⁴ Özlem, *Bilim Felsefesi Ders Notları*, 57.

⁶⁵ J. L. Stewart Rudolph, “Evolution and the Nature of Science: On the Historical Discord and Its implications For Education,” *Journal of Research in Science Teaching* 35, sy. 10 (1998): 1069-1089.

⁶⁶ Teo Grunberg ve David Grunberg, *Bilim Felsefesi*, ed. İ. Taşdelen (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2011), 52-84.

⁶⁷ M. Braaten and M. Windschill, “Working toward a Stronger Conceptualization of Scientific Explanation For Science Education,” *Science Education* 95, sy. 4 (2011): 639-669.

tarihinden daha önce de su kaynamaktaydı. Fakat buradaki bilimsel zihniyetin ayırt edici özelliği, kişinin suyun kaynamasını görmesi değil (herkes bunu rahatlıkla görüyor sonuçta); bir kişinin bunun nedenini merak etmesi ve araştırmasıdır. Bu araştırma sonucunda şöyle bir sonuca varıldığında, “Su deniz seviyesinde, kapalı kaplarda, yüz derecede kaynar”, işte bu yasa haline gelir.⁶⁸

Yani özetle şu andaki bilim adamları arasında yaygın olan bilim tasavvuruna göre bilimsel yasa, bilimsel genellemelerin yeterince doğrulanmış olanlarına denir. Doğa açıklamalarında tesadüf ve metafizik açıklamalara karşı, doğa olayları arasındaki değişmez ilişkileri bir sebep-sonuç bağlantısı şeklinde açıklamaya doğa yasası denmiştir. Doğa yasalarının bazıları mekanik, bazıları fiziko-kimyasal, bazıları biyolojiktir. Bilimsel yasanın özellikleri olarak şunlar sayılabilir: Bilimsel yasa, tümel, basit, determinist ve matematik dille ifade edilebilir ilişkilerdir. Bilimsel yasa olgusal içerikli ve şimdiye kadar yapılan tüm gözlem ve deney sonuçlarıyla doğrulanmış olmalıdır.

Şimdi bu bağlamda Teilhard’ın evrimsel tekâmül sistemini bu bakış açısı içerisinde değerlendirelim. Teilhard’a göre evrim, maddeden tinselliğe doğru ilerleyen yönlendirilmiş bir süreçtir. Buradaki temel fikir şudur; varolan herşey tinselleşen maddedir. Ancak buradaki dikkat çekilmesi gereken nokta bunun nasıl olduğu ile ilgilidir. Yani maddi partiküller nasıl oluyor da yaşam, bilinçlilik ve zekâ haline gelmeyi başarabiliyor ve netice itibarıyla kompleksleşme kavramı karşımıza çıkabiliyor sorusuna Teilhard özetle şöyle cevap veriyor: İlk olarak dağınık partiküller vardı. Sonra bunlar atomlara sonra moleküllere sonra hücrelere sonra basit hücreli organizmalara dönüştü ve bu şekilde evrimsel bir hat üzerinde devam etti. Böylece madde ilerleyen kompleksleşme vasıtasıyla yaşam, bilinçlilik, düşünce ve bir anlamda tin haline dönüşmektedir. Kompleksleşme Teilhard’ın da ifade ettiği üzere yükselen içselleşme ile deneysel olarak bağlantılıdır.⁶⁹ Öyle ki bilinçlilik bu noktada adeta kompleksitenin spesifik etkisi olarak deneysel anlamda tanımlanmaktadır.

Zikredilen husus Teilhard’ın sisteminin en hayati noktasını teşkil eden meşhur kompleksite/bilinçlilik kanunudur. Bu kanun Teilhard’ın iddiasına göre “kendini sınırlandırdığı fenomenal bakış açısı”⁷⁰ üzerinden ortaya konulmuş ve empirik olarak doğrulanabilir bir iddia olduğu öne sürülmüştür.

Peki, söz konusu kanun gerçekten Teilhard’ın ileri sürdüğü bir mahiyete sahip midir? Burada ilk olarak şunu belirtmek gerekir ki “bilinçlilik” tamamen gözlemlenebilir bir olgu değildir. Bilinçliliği sadece kendi iç dünyamızda subjektif olarak deneyimleriz. Her birimiz muhtemelen etrafımızdaki dünyayı algılıyoruz ve derin düşünce vasıtasıyla algıladığımız olguların farkına varıyoruz. Böylece dış dünyanın bilincinde oluyoruz. Aynı zamanda bilinçliliğin de bilincinde oluyoruz.

⁶⁸ Özlem, *Bilim Felsefesi Ders Notları*, 58.

⁶⁹ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 30.

⁷⁰ Teilhard, *The Phenomenon of Man*, 308.

Ancak burada asıl nokta şu ki; başka birinin bilinçliliği üzerine bilinç sahibi değiliz. Yani bu bizim için “gözlemlenebilir bir durum“ değildir. Bizim normal şartlar altında gözlemediğimiz şey, davranışlardır. Bu noktada empati yoluyla bir diğerinin bilinçliliğini ya da düşüncesini ancak tahmin edebiliriz. Tabii burada ne bilimsel anlamıyla bir gözlem ne de yanılmazlık söz konusudur. Bundan dolayı insanı ne kadar inceleysek inceleyelim onun bilinçliliğinin gözlemlenebilir olduğunu söyleyemeyiz. Hele Teilhard'ın iddia ettiği gibi atom ve molekül düzeyinde bilinçliliği gözlemek hiç mümkün görünmemektedir.

Eğer bilinçlilik gözlemlenemezse o zaman bilinçlilik/kompleksitenin spesifik etkisi deneysel anlamda nasıl tanımlanabilir? Bunun yanında gerçekliğin gözlemlenebilen kısmının bir bölümünü postulat olarak kabul edersek bilimsel bir kanundan nasıl söz edebiliriz? Bu noktada denklemin ikinci kısmının içi boşaltılmış oluyor ve buradaki orantısallık bozulduğu için Teilhard'ın kompleksite kavramı doğru tanımlanmış bir tez olmaktan çıkıyor. Yani her ne şekilde olursa olsun bilimsel olarak anlamlı bir şekilde fiziksel bir mevcudiyetin kompleks oluşu nasıl tanımlanabilir ki? Çok sayıdaki atomu ya da partikülleri aynı pota içerisinde değerlendirmek ne kadar doğru olur? Örneğin, Teilhard'ın yaptığı gibi, bir amipin bir çakıl taşından daha kompleks olmasıyla ilgili bir kıyaslama yapılabilir mi? Bu soruların tatmin edici bir cevabını Teilhard'ın sisteminde göremiyoruz.

Burada başka bir problem daha karşımıza çıkmaktadır. Diyelim ki kompleksite ilkesi tam olarak tanımlanabiliyor. Bunun yanında canlılardaki bilinçlilik de bir şekilde gözlemlenebiliyor ve makul bir skala içerisinde doğrulanabiliyor. Bu durumda Teilhard'ın tezi tam anlamıyla doğrulanabilir mi? Buna olumsuz cevap vermek durumundayız. Onun tezinin daha çok negatif terimlerle formüle edilmek zorunda olması yani kendi onayını bir inkâr diliyle ortaya koymasına dayanmaktadır. Teilhard'ın öğretisi aslında tin kavramına izin vermez. Tin sadece maddi bir tabandan tahriç edilebilir ve üretilebilir bir şeydir. Maddenin öncelenmesine dayalı bu kabul önemli bir nokta ve belirleyici bir postülat olarak karşımızda durmaktadır. Teilhard'ın bu aksiyomu her türlü şüphenin üstünde bir konumda yer almakta ve tartışılabilir gözükmemektedir. Çünkü Teilhard daha baştan madde ve tin ayrımına dayalı dualizmi reddetmek suretiyle kendisine bir başlangıç noktası tayin etmektedir.

Peki, Teilhard'ın sürekli eleştirdiği bağlamda madde-tin dualizminde tam olarak yanlış olarak gördüğü nokta nedir? Ona göre bu düşünceden niçin kaçınılmak zorundadır? Teilhard'ın madde-tin dualizminin bilim karşıtı olduğuna dair tezi bağlamında meseleye bakacak olursak bilim felsefesindeki görüşler içerisinde bilimin bu tür konular üzerinde hiçbir şey söylemediğini görürüz. Çünkü sözkonusu dualizm metafizik ilkelere referansta bulunurken bilim ise fenomen ile ilgilenir. Bu noktada madde-tin ayrımını kabul eden modelden ziyade sadece maddeyi esas alan modelin vakıayı daha iyi açıkladığını düşünmek daha doğru olacaktır.

Teilhard'ın düşünce sistemindeki gibi kendi koşullarını oluşturan bir yasa bir truva atı olarak da karşımıza çıkabilir. Çünkü Teilhard'ın söylemlerinde sıkça gördüğümüz kendisini sistematik olarak sınırladığı fenomenal bakış açısı vb. söylemler kendi içinde şüphe duyulmayan ve kamufle olmuş bir takım ilkeleri de barındırabilmektedir. Bu şekilde bilim adına bir takım metafizik ilkeler de arka kapıdan içeri girebilmektedir.

Teilhard yaşamın ve bilinçliliğin temel olarak partiküllerin biraraya gelmesi yoluyla ilerlediği düşüncesine sıcak bakmamaktadır. Ona göre maddenin doğası parçacık olarak daha yüksek kompleksite derecelerine yükseldiğinde merkezleşmiş ve içselleşmiş hale gelir. Yani ilk olarak sadece partiküller vardı. Sonra birden bire yeterli derecede kompleksite kazanacak bir dereceye geldi ve böylece bilinçlilik bir mizansen olarak belirginleşti. Ancak Teilhard'ın sistemine baktığımızda problemin bu kadar basit bir şekilde ortaya konulmadığı noktaları da görüyoruz. Yani bilinçliliğin başlama noktasıyla alakalı bir belirsizlik karşımıza çıkıyor. Bu noktada Teilhard bu başlangıç noktasını mantıksal olarak bir ön kabul şeklinde benimsememiz gerektiğini söylemektedir. Ona göre her bir parçacığın bir tür pisişizm ihtiva eden ilkel formlarındaki varoluşun kompleksitesi daha alt seviyelere inildiğinde pisişizm bakımından algılanamaz hale gelecektir.

Peki, Teilhard niçin bu şekilde düşünmektedir? Eğer maddenin doğası yüksek bir kompleksite derecesini elde ettiğinde bilinçlilik kazanıyorsa o zaman niçin parçacıkların en küçüğünde bile varolan bir tür ilkel bilinçlilik düşüncesi varsayılmak zorundadır. Birçok fenomenin örneğin, şok dalgalarının sadece kritik bir eşik aşıldığında meydana geldiği bilinmektedir. O halde bilinçlilik durumunda neler olduğundan emin olabilir miyiz? Bilinçliliğin niçin bir gazda değilde bir elektronda varolduğunu var sayıyoruz? Eğer bilinçlilik yeterli olarak parçacıkların yüksek bir kompleksite derecesine bağlı ise niçin tamamiyle organize olmamış bir kompleksite içerisinde bilinçliliğin varolduğunu mantıksal anlamda kabul etmeye mecburuz? Bu problemleri Teilhard'ın Evrensel Tekâmül sistemi içerisinde düşündüğümüzde (kâinatın her bir parçasında bir pisişizmin mevcut olduğu) şeklindeki postulatı kabullenmeye mecbur olduğumuzu görüyoruz.

Aslında bu noktada tartışılabilir bir diğer görüş de sonsuz olarak yayılmış bir içsellik ya da bilinçlilik fikrinin mantıklı görünüyorsa olmasıdır. Bilinçlilik kendi doğası itibariyle bir güçtür. Teilhard'ın bilinçliliğin sonsuz bir şekilde yayılmış olduğuna dair görüşü herhangi bir yönelimselliğe sahip olan bir taşıyıcı anlamına gelmez daha doğrusu bilinçlilik bu şekilde bir taşıyıcılık değildir. Peki, Teilhard niçin şiddetle bunu bir postüla olarak ortaya koymaktadır? Aslında Teilhard'ın yapmak istediği geleneksel düalizmin tamamiyle ortadan kaldırılması idi. Ortaya koymuş olduğu bu sözde kompleksite bilinçlilik kanunu tamamiyle bu temel üzere bina edilmişti. Teilhard'ın kozmolojisine baktığımızda bazen bilinçliliğin sanki partiküllerin tesadüfi birleşmesinin doğrudan sonucu olarak aniden varoluş kazandığını ya da tespit edilemeyen ilkel bir takım formlar içerisinde varlıktan önce bir varoluşa sahip olduğunu müşahade edebiliriz. Her halükarda Teilhard bu

noktada kararsız bir tutum takınarak bocalamaktadır. Ama her iki durumda da geleneksel düalizmi reddetmektedir. Bu noktada herşeyi kimya ve fizik yoluyla açıklamaktan haz duyduğunu da söyleyebiliriz. Böylece o bir tür tinsel madde düşüncesine dayalı monizim ve panpisişizm sistemi kurmaya çalışmaktadır.

Teilhard'ın bu iddiaları görünüşte bilimsel bir bakış açısına dayanan makul fikirler gibi gözükse de radyal enerji bağlamında ortaya koyduğu tinsellik fikri biyolojik bir bağlam içerisinde ele alındığında Teilhard'ın radyal enerji kavramıyla anlatmak istediği şeyin bir çeşit "gözlemlenemeyen nefes" türü bir şey olduğu ve biyoloji biliminin içinde yer alan gözlemlenebilir etkiler vasıtasıyla sorgunandığında anlaşılabilir ve bilimsel açıdan güvenilir olmayan bir nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Teilhard savunduğu bu düşünceyle bilimsel söylemin alanından ayrılmaktadır.

Teilhard'ın bilimsel olma amacındaki çok sayıdaki açıklaması asıl olarak onun meşhur kompleksite bilinçlilik kanununda ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda kompleksite-biliçlilik kanunu üzerine de birkaç değerlendirmede bulunmakta yarar görüyoruz. İçselleşmenin ve kompleksleşmenin süreci açıkçası Teilhard'ın düşüncesinde maddenin tam yüreğine ait olan henüz keşfedilmemiş ve adı konmamış bir gücün tezahürü olarak algılanmaktadır. Tabi bu noktada bir takım zorluklarda göze çarpmaktadır. Örneğin maddenin kalbindeki bu keşfedilmemiş olarak kalan "güç" evrensel tekamül sistemi içerisinde kompleks olandan basit olana şeklinde ters bir istikamette evrensel bir yönelime sahip olması şeklinde öngörülmemiştir. Bilindiği üzere entropiyle ilgili olan termodinamik kanun fiziksel güçlerin hareketi altındaki parçacıklar sisteminin homojen bir duruma yani düzenden düzensizliğe doğru bir eğilim içerisinde olacağını öngörmektedir. Bunun yanında bu kanunun bir şekilde yaşayan bir organizma içerisinde iptal olduğuna dair bir düşüncenin bilimsel bir temeli de yoktur. Tabi ki şu da bir gerçektir ki yaşayan organizmalar kendi yaşam döngülerinin artan eğrisi boyunca kompleksleşmeye doğru bir eğilim içerisindeydir. Ancak kendi çevrelerinden enerjide tüketmektedirler. Örneğin yemek ve nefes alma ihtiyacımız için sürekli bir şekilde enerji tüketmek durumundayız. Bu sistemin devam süreci içerisinde organizma kaçınılmaz olarak çevrede düzensizliğe neden olmaktadır. Bundan dolayı şuna inanmak zorundayız: Entropiyle alakalı olan termodinamik kanun hiçbir suretle ihmal edilemez yani maddenin evrensel temayülü aslında Teilhard'ın ileri sürdüğü gibi bir kompleksiteye değil bir düzensizliğe doğrudur ve yaşam fenomeni de bu olgudan bağımsız değildir.

Bunun yanında Teilhard evrensel yakınsama teorisinin bilimsel bulgularla tam olarak örtüşmediği hususunda da bir kanaate sahiptir. Ancak ona göre burada kusurlu olan kendi teorisi değil mevcut bilimsel anlayıştır. Teilharda göre bilim evrimsel yörüngenin sadece belli bir kısmıyla ilgilenmektedir. Bilimi takip ederek biz ancak gerçekliğin en geniş ölçekteki sınırlarından çok uzağında kalan yerlere gidebiliriz. Daha da vahimi bilim yanlış bir düzlemde olaylara bakmaktadır. Ona göre bizim şu anda yapmakta olduğumuz şey herşeyin birbirinden kopmakta ve

bütünsellikten uzaklaşmakta olduğu bir düzlem içerisinde gelişmeye ve ilerlemeye çalışmaktır. Kanaatimizce Teilhard'ın bu argümanı da tutarsızlık içermektedir. Çünkü en başta bilimi birliğe doğru giden yolda bir amaçlılık konsepti içerisine sokup kategorik bir sınırlandırmaya tabi tutmak yanlıştır. Zaten bir fizik kanunu bir denklem formu içerisinde ifade edilen kesin bir "birlik" ve "bütünlük doğrulaması"ndan başka nedir ki? Kaldı ki bilim -Teilhard'ın öne sürdüğü şekilde- daha yüksek birlik ve bütünlüğü kavramada nasıl yetersiz ve aciz kalabilir ki? Yani bilim herşeyin en yüksek birliği olarak Omega noktasının tanınması ve kabul edilmesi noktasında bilimsel bir desteği nasıl verebilir ki? İşte bu noktalar Teilhard'ın sisteminde karanlık kalan ve bilimsel yöntem açısından açık ve eksik bırakılmış noktalar olarak durmaktadır.

SONUÇ

Teilhard'ın Evrensel Tekâmül nazariyesi 20.yüzyıl düşünce tarihinde teist evrim düşüncesi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Teilhard ortaya koyduğu nazariyeyi bilimsel bir fenomenoloji çalışması olarak sunsa da bu nazariye bilimsel yöntem açısından bir takım problemler taşımaktadır. Varsayımlar ve hipotezler bilimsel olarak doğrulanabilir nitelikte değildir. Evrensel tekâmülü Alfa ile başlatmakta ve Omega ile bitirmektedir. Bu iki kavram da Hristiyan teolojisi içerisinde İsa'ya tekabül eden inanca dayalı ön kabullerdir. Bunun yanında Evrensel Tekâmül sürecinin kurucu fikirleri olan merkezilik, içsellik, kompleksite-bilinçlilik yasası, orthogenesis kavramları da bilimsel açıdan gözlemlenebilir ve doğrulanabilir nitelikte değildir. Teilhard bilimsel fenomenoloji diye bir yöntem geliştirmiş, bu yöntemin sınırlarını ve kurallarını kendisi belirlemiştir. Bununla birlikte ortaya koyduğu nazariyenin bir metafiziksel düşünce sistemi olmadığını iddia etmiştir. Ancak onun bu nazariyesi kendi döneminde olduğu gibi günümüzde de bilimsel çevrelerde kabul görmemektedir. Bununla birlikte Pierre Teilhard de Chardin'in bu düşünce sistemiyle günümüzdeki teist evrim düşüncesine yeni açılımlar getirmiş, kompleksite-bilinçlilik kanunu, içsellik, orthogenesis, noogenesis, radyal enerji vb. kavramları düşünce tarihine armağan etmiştir.

KAYNAKÇA

Braaten, M. and M. Windschitll. "Working toward a stronger conceptualization of Scientific Explanation For Science Education." *Science Education* 95, sy. 4 (2011): 639-669.

Bone, E. L. "Pierre Teilhard de Chardin." *New Catholic Encyclopedia Volume XIII*, 977-978. The Catholic University of America Press, 1967.

Buckeridge, J. S. "The Ongoing Evolution of Humanness Perspectives from Darwin to de Chardin." *South African Journal of Science* 105, sy. 11-12 (November-December 2009): 427-431.

Carpi, Anthony, "Early Ideas about Matter: From Democritus to Dalton." <http://www.visionlearning.com/en/library/Chemistry/1/Early-Ideas-about-Matter/49> (Erişim Tarihi 04.08.2019).

Chang Hasok and Nancy Cartwright, "Measurement." In *The Routledge Companion to Philosophy of Science*, edited by. Stathis Psillos and Martin Curd, 367-375. Simultaneously published USA and Canada: Routledge Taylor&Francis Group, 2008.

Cowell, Sion. *The Teilhard Lexicon*. Brighton: Sussex Academic Press, 2001.

Dos Santos, Gildasio Mendes, *Living Real Experience in Virtual Network Environments in Pierre Teilhard de Chardin*. Pro Quest Dissertations and Theses, Michigan State University (UMI Number: 1399616), 2000.

Grunberg, Teo ve David Grunberg. *Bilim Felsefesi*, editör İ. Taşdelen, 52-84. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2011.

Gowan, John A. "Teilhard de Chardin-Prophet of Information Age." <http://www.webcitation.org/5eiYkyw2n>. (Erişim Tarihi 02.05.2017)

Homlish, John. "God and The Cosmos According To Teilhard de Chardin and Alfred North Whitehead." PhD diss. McMaster University, 1975.

Lane, David H. *The Phenomenon of Teilhard: Prophet for a New Age*. Georgia: Mercer University Press, 1996.

McCarty, Doran. *Makers of the Modern Theological Mind: Teilhard de Chardin*. Texas: Word Books Publisher, 1976.

Murray, Michael H. *The Thought of Teilhard de Chardin*. Newyork: The Seabury Press, 1964.

Özlem, Doğan. *Bilim Felsefesi Ders Notları*. İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2003.

Rudolph, J. L. Stewart. "Evolution and the Nature of Science: On the Historical Discord and its implications For Education." *Journal of Research in Science Teaching* 35, sy. 10 (1998): 1069-1089.

Teilhard de Chardin, Pierre. *Activation of Energy*, translated by. Rene Hague. New York: A Helen and Kurt Wolff Book, 1971.

Teilhard de Chardin, Pierre. *The Appearance of Man*, translated by. J. M. Cohen. New York: Harper &Row Publishers, 1951.

Teilhard de Chardin, Pierre. *The Future of Man*, translated by. Norman Denny. New York: Harper &Row Publishers, 1964.

Teilhard de Chardin, Pierre. *Human Energy*, translated by. J. M. Cohen. Newyork: A Helen and Kurt Wolff Book, 1969.

Teilhard de Chardin, Pierre. *The Phenomenon of Man*, translated by. B.Wall. New York: Harper &Row Publishers, 1959.

Teilhard de Chardin, Pierre. *The Vision of the Past*, translated by. J.M.Cohen. New York: Harper &Row Publishers, 1966.

Thackeray, J. Francis. "On Piltdown: The Possible Roles of Teilhard de Chardin, Martin Hinton and Charles Dawson." *Transactions of the Royal Society of*

South Africa 66, sy. 1 (February 2011): 9-13.

ABSTRACT

Integration of Religious Teachings with the Theory of Evolution: Teilhard De Chardin's Understanding of Universal Evolution

The existence of man and the universe has occupied the minds of thinkers for centuries. The origin, beginning, position of man, qualities, distinctive characteristics of the universe, the concept of the universe and human beings stand before us. It turns the attention of some thinkers and scientists who want to explain the origins of the universe and man to the idea of evolution. The idea of the theistic evolution, led by Teilhard in the history of thought, advocates the idea of evolutionary creation, which can be considered a synthesis of the idea of evolution and creationism, in explaining the origins of the universe and man. In this article, we will examine how Teilhard's universal evolution concept, which he has put forward within the framework of his identity as a scientist, can be evaluated from a point of view of established scientific paradigms and whether it is consistent within its internal structure. The purpose of this article is to lay out the idea that Teilhard's universal evolution system cannot be considered a scientific theory. The universal evolution thought it presents is the result of the blending of scientific, religious and metaphysical judgments. However, from the point of view of the current scientific paradigms, some basic concepts of science are ignored within this Teilhard's thought system.

Keywords: Evolutionary Creation, Union, The "Within", Radial Energy, Law of Complexity.